

УДК 378.4.015.31:17.022.1-057.875-053.9

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИХОВАННЯ ГУМАННОГО ВІДНОШЕННЯ ДО ЛЮДИНИ У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

В. К. Кузьмич

У статті охарактеризований антропологічний підхід до проблеми виховання гуманного відношення до людини у студентів педагогічних університетів. Особлива увага приділена визначенню сутності понять виховання і виховання гуманного відношення до людини.

Ключові слова: антропологічний підхід, виховання гуманного відношення до людини, студенти педагогічних університетів.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. С. Рубінштейн підкреслював: «Серце людини зіткано із її людських відношень до інших людей: те, чого вона варта у цілому визначається тим, до яких людських відношень людина прагне, які відношення з іншими людьми вона здатна встановити» [15, с. 16]. Початок третього тисячоліття характеризується наявністю все зростаючої «прірви» у відношеннях людини до людини, що утворилася у сучасному суспільстві через домінування у свідомості людей прагматичних та егоїстичних інтересів, втрату людиною людськості і пропагування цінностей матеріальної культури, наслідком чого стала поява таких негативних явищ як безконтрольна агресія, нахабство, насильство, злість, лицемірство, цинізм, байдужість, руйнування моральних цінностей, бездуховність, безкультур'я, нездатність вибудувати гармонійні міжособистісні відношення на моральній основі. Особливо звертає на себе увагу втрата сучасною молоддю поважного відношення до старшого покоління, до людей похилого віку, які сьогодні у більшості своїй поступово все забувають, відключаються від життя, на них неможна поклатися, вони дряхліють і перестають бути «стовпами сили» і прикладом для наслідування (М. Морган). Одна із причин цього – це дефіцит гуманізму, гуманної культури, гуманного відношення людини до людини у сучасному суспільстві. Змінити ситуацію на краще можливо завдяки вихованню гуманного відношення до людини у студентів

педагогічних університетів, що сприятиме вихованню в них усвідомлення людини як цінності і відношення до кожної людини як унікальної особистості, яка дотримується законів Істини, Добра і Краси, буде спрямовувати свої зусилля на вибудовування гуманних міжособистісних відношень зі своїм оточенням і подолання негативних проявів у житті суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Дослідженню проблеми виховання гуманного відношення до людини у студентів педагогічних університетів з позицій антропологічного підходу присвячені роботи вчених-педагогів: Б. Бім-Бада, В. Зінченка, І. Зязюна, В. Максакової, В. Сластьоніна, В. Шинкарука та ін.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У статті здійснена спроба надати характеристику антропологічного підходу до виховання гуманного відношення до людини у студентів педагогічних університетів.

Мета статті полягає у наданні характеристики антропологічного підходу до проблеми виховання гуманного відношення до людини у студентів педагогічних університетів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. У рамках дослідження рівня вихованості гуманного відношення до людини у студентів педагогічних університетів вельми важливим є надання детальної характеристики антропологічного підходу до означеної проблеми, визначення сутності якого є особливо актуальним у зв'язку з розповсюдженням у сучасному світі тенденції до гуманізації виховання та освіти.

Термін «антропологія» (з латинської – «знання про людину», «наука про людину») запропонував в кінці XVIII сторіччя І. Кант для позначення особливої автономної області знань, нової науки – науки про людину. І. Кант першим наголосив на тому, що людина є найважливішим предметом науки, а кінцевою метою науки є пізнання самої людини як розуміння світу в цілому.

Особливий вклад в розробку антропологічного підходу до осмислення освітньо-виховного процесу взагалі і окремих аспектів виховання гуманного відношення до людини зокрема внесли сучасні вчені-педагоги: Б. Бім-Бад, В. Зінченко, І. Зязюн, В. Максакова, В. Сластьонін, В. Шинкарук. На думку означених дослідників, об'єктом дослідження педагогічної антропології є людина, яка навчається. Вчені

наголошують на приділенні особливої уваги у процесі виховання людини відповідним якостям людини, які притаманні їй у певний період життя.

Поняття виховання є одним із найбільш значимих ключових понять педагогічної антропології. У контексті означеної проблеми дослідження привертає увагу визначення поняття «виховання», яке наводить В. Максакова у своїй праці «Педагогічна антропологія». Вчений зауважує, що виховання – це «процес, який зберігає людську сутність будь-якого суспільства і створює умови як для розвитку суспільства в цілому, так і для продуктивного існування окремої людини» [11, с. 96]. Цікавим для нашого дослідження є визначення навчально-виховної роботи з позиції педагогічної антропології, яке надає Б. Бім-Бад. Учений наголошує, що навчально-виховна діяльність являє собою «цілісний процес, спрямований не тільки на засвоєння знань, розвиток свідомості, почуттів і волі, а й на вдосконалення тілесних, душевних і духовних потреб тих, хто навчається» [3, с. 3].

Заслуговує на увагу дослідження такого важливого аспекту як врахування вікових особливостей і «душевного віку», який визначає ступінь зрілості духовних якостей людини у ході побудови виховного процесу на антропологічних засадах. Як слушно зауважував К. Ушинський «вихователь повинен знати людину в сім'ї, у суспільстві, у різні вікові періоди її життя, за різних обставин, в єдності загального, особливого і окремого» [15, с. 245]. Душевний вік є детермінованим культурою середовищем, в якому виховується особистість, та її індивідуальним досвідом.

Сучасні дослідники (І. Аносов, М. Елькін) наголошують, що виховання спирається на знання особливостей вікових етапів життя людини, тому доцільно звернути особливу увагу на суттєві характеристики не тільки психофізичного, а й духовно-морального виховання дитини у різні періоди її життя. Життєвий досвід дитини складається відповідно до механізму апперцепції, тобто «зумовленості сприйняття раніше усвідомленими знаннями, інтересами, звичками, усім змістом психічного життя людини». Мається на увазі, що відповідно до власного індивідуального досвіду той самий вплив може викликати різне враження у різних людей і саме цей факт неминуче визначає весь подальший розвиток особистості та сприйняття нею найбільш складних і глибоких пластів культури. Таким чином, звертає на себе увагу така важлива особливість процесу виховання, як характеристика попереднього досвіду і внутрішнього життя тих, хто

навчається. В нашому випадку студентів педагогічних університетів та їх відношення, в першу чергу, у сім'ї до старшого покоління, людей похилого віку, зокрема, через приділення особливої уваги характеру їх відношень із бабусями і дідусями, які проявляються у прояві шанобливого, або байдужого відношення, бажанні надати допомогу, підтримку і опіку або, навпаки, пройти повз [2, с. 119-124].

У контексті дослідження проблеми виховання гуманного відношення до людини у студентів педагогічних університетів в аспекті антропологічного підходу доречно звернути увагу на двоїтий характер природи людини (В. Бехтерев, П. Блонський, В. Зеньковський, К. Ушинський), що виявляється у складній взаємодії духовності і матеріальності і, як наслідок, амбівалентності її почуттів, цінностей і відношень [4, с. 56]. Це яскраво виявляється на прикладі аналізу одночасної наявності у людини як індивідуальних недоліків, так і сильних якостей, які тісно взаємопов'язані між собою. Так, різкість, грубість, впертість часто поєднуються в ній з мужністю і працездатністю, а причина цього полягає в тому, що негативні риси і достоїнства часто мають спільну основу – амбівалентну за своєю природою енергію особистості, що слід приймати до уваги у процесі виховання [4, с. 58].

Звертають на себе увагу в контексті дослідження означеної проблеми роботи Н. Бордовської, С. Гончаренка, І. Зязюна, П. Підкасістого, М. Романенка та Н. Харчевої. «Якщо раніше основним компонентом навчально-виховного процесу були знання, то зараз – особистісний розвиток і формування цілісної особистості», – відзначає М. Романенко [13].

Цікавою є думка С. Гончаренка, який доводить, що принципи виховання складають систему вимог, які охоплюють усі сторони процесу виховання, відображають результати узагальнення досвіду виховної практики. Принципи виховання складають вихідні положення, які визначають основні вимоги до змісту, організації та методів виховного процесу [6, с. 2-8.]. Вони виведені з аналізу закономірностей виховного процесу та визначають його цілеспрямованість, зв'язок з життям, опору на позитивне в людині, єдність виховних впливів та вимог, урахування вікових та індивідуальних особливостей людини, гуманізацію сучасного виховання.

Процес навчання і виховання студентів університету цілком залежить від рівня вихованості взаємовідношень та взаємодії викладача й студента. У педагогічному процесі взаємодіють суб'єкти, об'єднані

змістом освіти. Важливо, щоб педагогічний процес, під час якого здійснюється навчально-професійна діяльність, відповідав власній природі людини, був гуманітарно-орієнтованим.

В. Александрова та М. Богуславський стверджують, що у процесі виховання гуманного відношення до людини у студентів, необхідно створити умови для досконалого оволодіння ними трьох виховних позицій: розуміння вихованця, що базується на оцінюванні емоційного стану студента (характеризується тим, що педагог робить висновки про особистість вихованця через спостереження за його поведінковими реакціями, а ефективність означеного процесу залежить від перцептивних та гностичних якостей педагога, що повинен виявляти готовність прийняти свого студента таким, яким він є, з усіма недоліками, та вміти виявити співчутливе, емпатійне розуміння); визнання вихованця (виявляється в тому, що кожен студент має право бути індивідуальністю, мати власну думку; означена вимога ґрунтується на безперечній вірі в його здібності, здатності до самовдосконалення; націлює педагога на активізацію особистісних переживань вихованця) і прийняття вихованця (передбачає безумовно позитивне відношення до студента; визнання того, що студент має право бути таким, яким він є, зокрема повага до його думок, переживань, діяльності) [1].

Виховні позиції визнання, розуміння, прийняття студента містять у собі загальні гуманістичні основи: відношення до людини як до найвищої цінності, повага та віра в студента, його здібності та духовний потенціал. Реалізація цих виховних позицій, а також рівноправних партнерських відношень педагога та студента можлива лише в особистісно-орієнтованому виховному процесі, коли виховний процес спрямований на особистість вихованця. Головною метою особистісно-орієнтованого виховання є створення належних умов для повноцінного розвитку та формування особистості (як суб'єкта праці та суспільних відношень), яка керується гуманістичними цінностями, ідеалами. В межах особистісно-орієнтованого виховання, спрямованого на виховання духовності особистості, на вихованні системи гуманістичних орієнтирів можна забезпечити виховання гуманного відношення до людини у студентів педагогічних університетів, з розвинутою потребою в знаннях та піклуванні про інших людей, зокрема, про людей похилого віку.

П. Перепелиця та І. Киреев визначають такі провідні напрями виховання гуманного відношення до людини, як цілеспрямованість

гуманістичних переконань, завдяки яким вихователь чітко визначає ідею, яку відстоюватиме, зміст, засоби, форми роботи; конкретність і доступність переконань, які допомагають вихователю використовувати життєві факти, приклади, життєвий досвід (як власний, так і своїх вихованців), використовувати наочні образи; опору на життєвий досвід вихованців у гуманістичній поведінці, свідомості, відношеннях; принцип логічності, послідовності, доказовості у формуванні гуманістичних переконань; простота і ясність, емоційна забарвленість впливів вихователя; опора на позитивне у вихованців, повага й вимогливість до них [12, с. 512.].

Цікаве визначення поняття «виховання гуманного відношення до людини» надає І. Шевчук, розглядаючи його як цілісний процес виховання гуманних якостей, пробудження особистісних сил, засвоєння гуманістичних вимог, виховання всебічно та гармонійно розвинутої особистості в співпраці вчителя й учнів. На думку науковця, виховання гуманного відношення до людини ґрунтується на принципах: співпраці педагогів і студентів; віри в здібності тих, хто навчається; духовного зв'язку педагога та вихованців; тактовності по відношенню до тих, хто навчається; поваги до особистості студентів [16].

Думку І. Шевчук розділяє М. Касьяненко, який зауважує, що виховання гуманного відношення до людини має бути спрямованим на виховання всебічно й гармонійно розвинутої особистості, шляхом співтворчості вихователя і вихованця, гуманних демократичних відношень [9].

Особливий інтерес для нашого дослідження має думка Г. Корнетова щодо спрямованості антропологічного підходу. Вчений акцентує увагу на тому, що названий підхід «дозволяє уявити динаміку людини в освіті як тілесної, душевної і духовної істоти в різних історичних обставинах, розкриває антропологічні підстави педагогічної думки і практики освіти». Вчений додає, що використання антропологічного підходу уможливило дослідження означеної проблеми з точки зору генезису гуманістичної освіти і гуманної педагогіки. На думку Г. Корнетова, гуманізація являє собою олюднення людини, а індивід стає людиною, розвиваючись фізично і духовно як особистість та індивідуальність [10, с. 229-231].

Ми повністю розділяємо думку Г. Корнетова про те, що «гуманізація здійснюється тим повніше, чим більш повно виявляється реалізованим людський потенціал, чим більш активно, універсально і вільно діє людина в соціокультурному просторі, розвиваючи його і

себе» [10, с. 232]. Посилаючись на І. Гердера, вчений зауважує, що освіта є «зростанням гуманності» [5], але від народження людина має лише здатність до неї, чим забезпечується становлення внутрішньої духовної людини, розвиток якої відбувається поступово. Виховання внутрішньої людини передбачає формування духовно-морального стрижня, який визначає особистісну позицію людини, його «Я». Головна задача людини від народження – це устремління до знаходження свого внутрішнього образу, форми людськості.

І. Гердер справедливо наголошував, що лише завдяки вихованню «прообраз людини може перейти у відображення, коли відбувається засвоєння досвіду попередніх поколінь і людина застосовує і збагачує його на практиці». У цьому контексті цікавою є думка вченого про те, що освіта людини – це ніщо інше як «культура», тобто «культування людськості» [5, с. 232].

Нині в Україні ведеться активна робота щодо реалізації концепції гуманізації освіти, що полягає в «утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпечення пріоритетності загальнолюдських цінностей...», про що зазначено у державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») [7, с. 600–623]. Критеріями вихованості гуманізму виступають мотиви та потреби дбайливого відношення до людини. Вони виховуються у ході теоретичного навчання та поєднуються з практичною діяльністю молоді в процесі навчання, в безпосередньому спілкуванні та побудові відношень.

У сучасній педагогічній науці утвердилося поняття про те, що знання спочатку повинні переживатися, що забезпечить їх усвідомлення та дозволить виховати гуманне відношення особистості до себе, до природи і суспільства. Як зазначає І. Зязюн, найважливішим принципом виховання (разом з принципом опори на позитивний приклад) є принцип гуманізації. Зміст цього принципу зводиться до дотримання прав і свобод особистості; пред'явлення вихованцю розумних вимог і повага його позиції за будь-яких обставин та відмови від покарань, які принижують честь і гідність особистості [8].

Гуманізація освіти передбачає прийняття людини як головної цінності, повагу до прав і свобод людини, відмову від покарань, які принижують честь і гідність людини, створення сприятливих умов для її розвитку та самовизначення. Вона ефективно реалізується засобами

педагогічної майстерності й цілком доступна кожному за умови достатнього розвитку чуттєво-емоційної сфери особистості.

Одним із способів гуманізації є інтеграція раціонального та чуттєвого, природничо-наукового та гуманітарного, що виступає у змісті освіти як одна з найважливіших умов виховання гуманного відношення до людини. Інтеграція раціонального й чуттєвого забезпечує взаємодію усіх каналів суб'єктивного, особистісно-значущого відношення до соціоприродного середовища: перцептивного, когнітивного і практичного, щоб об'єднати різні способи пізнання світу для цілісного світосприйняття, розуміння і діяльності.

Основою змісту освіти може стати інтегративно-гуманітарний підхід, а принцип внутрішньої інтеграції природничого, а також інтеграції природничо-наукового та гуманітарного знання може бути домінуючим чинником процесу виховання гуманного відношення до людей, без виконання якого неможливе повноцінне виховання гуманної культури.

Таким чином, поняття «виховання гуманного відношення» віддзеркалює взаємозв'язок його основних компонентів (когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінково-дієвого), взаємодія яких утворює нову інтегративну якість, що спрямована на виховання в особистості гуманістичної свідомості, гуманістичної діяльності, гуманних відношень. Система виховання гуманного відношення до людей похилого віку може бути реалізована за умов особистісно-орієнтованого спрямування суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача та студента; глибинного засвоєння й усвідомлення загальнолюдських і національних цінностей; урахування оптимального співвідношення особистісних цілей студентів та інших суб'єктів виховної системи; дотримання гуманістичних принципів виховання, адекватних до поставлених завдань, мети.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, використання антропологічного підходу у процесі виховання гуманного відношення до людини дає можливість усвідомити її значущість саме як суб'єкта гармонійних міжособистісних відношень, що ґрунтуються на моральній основі, і визначити новий орієнтир і головну мету виховання як особистісно-орієнтованого процесу виховання всебічно і гармонійно розвиненої, цілісної, високогуманної, високоморальної, високоосвіченої, творчої, духовно-культурної особистості студента

через реалізацію взаємодії, співпраці, співтворчості, рефлексії і саморозвитку у просторі педагогічного університету.

Література

1. Александрова В. Г. Новые рубежи педагогической реальности: аксиология, духовность, гуманизм / В. Г. Александрова, М. В. Богуславский. – М.: МГПУ, 2007. – 374 с.
2. Аносов І. П. Антропологічний підхід до процесу виховання як фактор гармонійного розвитку особистості / І. П. Аносов, М. В. Елькін // Теоретичні основи сучасної педагогіки та освіти. – 2013. – Вип. 29. – С. 119–124.
3. Бим-Бад Б. М. Педагогическая антропология: учеб. пособ. / Б. М. Бим-Бад. – М.: УРАО, 1998. – 149 с.
4. Воробьева К. Н. Антропологический подход к воспитанию / К. Н. Воробьева // Педагогика: науч.-теорет. журн. – 2007. – № 5. – С. 55–58.
5. Гердер И. Г. Идеи к философии истории человечества / И. Г. Гердер; пер. с нем. – М., 1977.
6. Гончаренко С. Гуманізація та гуманітаризація освіти / С. Гончаренко, Ю. Мальований // Шлях освіти. – 2001. – № 3. – С. 2–8
7. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття») // Історія української школи і педагогіки: хрестоматія. – К.: Знання, 2005. – С. 600–623.
8. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посібник / І. А. Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 308 с.
9. Касьяненко М. Педагогіка співробітництва: навч. посібник / М. Касьяненко. – К.: Вища школа, 1993. – 320 с.
10. Корнетов Г. Б. История педагогики: монография / Г. Б. Корнетов. – М.: АСОУ, 2013. – 460 с.
11. Максакова В. И. Педагогическая антропология: учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. И. Максакова. – М.: Академия, 2001. – 208 с.
12. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии / Под ред. Смирнова С. А. – М.: Изд. центр «Академия», 1998.
13. Романенко М. І. Гуманізація освіти: концептуальні проблеми та практичний досвід / М. І. Романенко. – Д.: «Промінь», 2001. – 160 с.
14. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн / Отв. Ред. Е. В. Шорохова. – М.: Педагогика, 1976.
15. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. Вибрані твори: в 2 т. / К. Д. Ушинський. – К.: Рад. школа, 1983. – Т. 1. – С. 192–488.
16. Шевчук І. М. Гуманістичне виховання підлітків у процесі вивчення предметів соціально-гуманітарного циклу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Ірина Миколаївна Шевчук; Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 1998. – 191 с.

АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ВОСПИТАНИЮ ГУМАННОГО ОТНОШЕНИЯ К ЧЕЛОВЕКУ У СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УНИВЕРСИТЕТОВ

В. К. Кузьмич

В статье охарактеризован антропологический подход к проблеме воспитания гуманного отношения к человеку у студентов педагогических университетов. Особое внимание уделено определению сущности понятий воспитания и воспитания гуманного отношения к человеку.

Ключевые слова: антропологический подход, воспитание гуманного отношения к человеку, студенты педагогических университетов.

ANTROPOLOGICAL APPROACH TO THE PROBLEM OF EDUCATION OF HUMANE ATTITUDE TO THE PERSON AT STUDENTS OF PEDAGOGICAL UNIVERSITIES

V. K. Kuz'mych

The author of the article gives characteristics to the anthropological approach to the problem of education of humane attitude to the person at students of pedagogical universities. Particular attention is paid to defining the essence of the concepts of education and upbringing of the humane attitude to the person.

Keywords: Anthropological approach, education of humane attitude to the person at students of pedagogical universities.

Кузьмич Вячеслав Кузьмович – здобувач кафедри педагогічної майстерності та менеджменту ПНПУ імені В.Г. Короленка (м. Полтава, Україна). E-mail: grinovamv@gmail.com

Kuz'mych Vyacheslav Kuz'movych – Researcher of the Department of Pedagogical Skills and Management of Poltava National V. G. Korolenko Pedagogical University (Poltava, Ukraine). E-mail: grinovamv@gmail.com